

พระปรีชาญาณในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้*

สุมน อมรวิวัฒน์

ราชบัณฑิต สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง ราชบัณฑิตยสถาน

ในโอกาสอันเป็นมหามงคลสมัยที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๔๙ ผู้เขียนขอน้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายความจงรักภักดี ด้วยการเผยแพร่พระเกียรติคุณด้านการศึกษา โดยพรรณนาถึงพระปรีชาญาณเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ ดังปรากฏเฉพาะในพระราชดำรัส และพระราชนิพนธ์ คือพระราชดำรัสเกี่ยวกับแนวทางการจัดทำหนังสือสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน และพระราชนิพนธ์เรื่อง “พระมหาชนก”

สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน

จากพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่พระราชทานแก่คณะกรรมการบริหารโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เมื่อวันที่ ๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๒ และในงานวันฉลองโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนครบ ๑๕ ปี เมื่อวันที่ ๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๖ ตลอดจนการวิเคราะห์สาระหลักของสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนโดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้เป็นที่ประจักษ์พระปรีชาญาณเกี่ยวกับการเรียนรู้ สรุปเป็นประเด็นต่อไปนี้

๑. ชีวิตที่เจริญเป็นชีวิตที่ต้องเรียนรู้อย่างกว้างขวาง

๑. ชีวิตที่เจริญเป็นชีวิตที่ต้องเรียนรู้อย่างกว้างขวาง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจนานัปการล้วนแต่อำนวยประโยชน์สุขแก่พสกนิกรตลอดมา พระองค์ทรงงานหนัก และทรงสอนประชาชนด้วยการสาธิตวิธีการทำงานด้านต่าง ๆ เช่น การเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ การดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง การจัดการเรื่องน้ำ การฟื้นฟูและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ในด้านการจัดทำสารานุกรมสำหรับเยาวชน

ไทย พระองค์ได้พระราชทานแนวนโยบายว่า

“...สารานุกรมนี้ มีไว้ไม่ใช่สำหรับสอนเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ แต่มีไว้สำหรับที่จะให้คนสามารถเผชิญกับปัญหาใด ๆ ในชีวิต... คือว่าโครงการการสอนอย่างไรก็ตาม ต้องสอนให้คนรู้จักเผชิญกับปัญหา ไม่ใช่สอนสำหรับให้มาตอบปัญหาตามคำถามแต่ว่าต้องตอบปัญหาชีวิตได้... ความรู้ทั้งหลายมันสัมพันธ์กัน... ให้รู้จักโยงเอาวิชาการทั้งหลายที่มีอยู่ในสารานุกรมทุกเล่มให้เข้ามาเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน คือว่าชีวิตนี้เราต้องมีวิชาทุกอย่างให้พร้อมถึงจะผ่านพ้นอุปสรรคได้...”

จากพระบรมราโชบายดังกล่าว สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนจึงประกอบด้วยเนื้อหาสาระหลักครอบคลุมถึง ๘ สาขาวิชา ได้แก่ สาขามนุษยศาสตร์ สาขาสังคมศาสตร์

* เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับความอยู่ดีมีสุขในสังคมไทย วันศุกร์ที่ ๒๐ มกราคม พ.ศ. ๒๕๔๘ ณ ห้องประชุมสนาม สุทธิพิทักษ์อนุสรณ์ ๑-๑ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์ กรุงเทพฯ

สาขาเกษตรศาสตร์ สาขาแพทย-
ศาสตร์ สาขาวิทยาศาสตร์ สาขา
คณิตศาสตร์ สาขาเทคโนโลยีและ
สิ่งแวดล้อม และสาขาศิลปวัฒนธรรม
การจัดเนื้อเรื่องในแต่ละเล่มนั้นมี
หัวข้อเรื่องในสาขาวิชาต่าง ๆ และ
หากเรื่องใดมีเนื้อหาเชื่อมโยงกัน
ผู้เขียนจะเชื่อมโยงไปสู่เรื่องนั้นเล่มนั้น
เพื่อให้ผู้อ่านที่ต้องการศึกษาค้นคว้า
ลึกซึ้งขึ้นไปอ่านเพิ่มเติมต่อไป
สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนตั้งแต่
เล่มที่ ๑ และเล่มต่อ ๆ มา จึงมี
เนื้อหาสาระที่เน้นความเชื่อมโยง
ระหว่าง (๑) ชีวิตกับองค์ความรู้
ความคิด (๒) ชีวิตกับธรรมชาติ สิ่ง
แวดล้อม (๓) ชีวิตกับวิทยาศาสตร์
หลักของความจริง เหตุและผล (๔)
ชีวิตกับเทคโนโลยี (๕) ชีวิตกับการ
ทำมาหากิน (๖) ชีวิตกับสุขภาพ
อนามัย โรคภัยไข้เจ็บ (๗) ชีวิตกับ
ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญา (๘) ชีวิต
กับความคิด ความเชื่อ ศาสนา
คุณธรรมส่วนตนและสังคม และ (๙)
ชีวิตกับการศึกษา

พระราชดำรัสที่พระราชทาน
ไว้นานกว่า ๓๐ ปีมาแล้วแสดงถึง
พระปรีชาญาณด้านการศึกษา ที่
เน้นความสำคัญขององค์ความรู้ การ
เรียนรู้และการพัฒนาชีวิต หรืออีก
นัยหนึ่งคือการพัฒนาคนและสังคม
ทรงเน้นให้เห็นถึงความสำคัญของ
วิชาการว่า องค์รวมของหลักวิชาทุก
สาขาวิชาเป็นหลักที่จะสร้างความ
สามัคคี และสร้างพลังแก่ประเทศชาติ
สร้างพลังแก่มวลมนุษย์

คณะผู้จัดทำสารานุกรมไทย
สำหรับเยาวชนได้อัญเชิญพระราช-
ปรารภในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่
หัวไว้ในหน้าแรกของสารานุกรมไทย
ทุกเล่ม ความตอนหนึ่งว่า “...การ
เรียนรู้ในเรื่องราวและวิชาการสาขา
ต่าง ๆ โดยกว้างขวาง เป็นเหตุให้
เกิดความรู้ ความคิด และความฉลาด
ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดสำหรับชีวิต
ช่วยให้บุคคลสามารถสร้างประโยชน์
สุข สร้างความเจริญมั่นคงให้แก่ตน
เอง ทั้งแก่สังคมและบ้านเมืองอันเป็น
ที่พึ่งอาศัยได้ ทุกคนจึงควรมีโอกาส
ที่จะศึกษาหาความรู้ได้ตามความ
ประสงค์และกำลังความสามารถโดย
ทั่วกัน...”

๒. การเรียนรู้ที่แท้เริ่มจากครอบครัว สู่สถานศึกษาและสังคม

พระปรีชาญาณในพระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นที่ประจักษ์
ชัดอย่างยิ่งในพระราชประสงค์ของ
การจัดทำสารานุกรมไทยสำหรับ
เยาวชน พระองค์ทรงมุ่งหวังให้
สารานุกรมไทยชุดนี้เปรียบเสมือน
โรงเรียนประจำบ้านที่พ่อแม่สามารถ
ค้นคว้าความรู้และเรียนรู้ร่วมกัน
กับบุตรธิดา สารานุกรมนี้เป็นหลัก
เป็นครูได้ เป็นผู้ช่วยให้บิดามารดา
สามารถเป็นครู ให้รุ่นพี่เป็นครู
สามารถสอนรุ่นน้องได้ ดังพระ
ราชดำรัสเมื่อวันที่ ๕ พฤศจิกายน
พ.ศ. ๒๕๒๖ ทรงอธิบายถึงจุดเริ่มต้น
ของโครงการสารานุกรมไทยสำหรับ
เยาวชนว่าเกิดขึ้น “...จากประโยชน์

ส่วนตัว หรือประสบการณ์ส่วนตัว
ที่จะสอนให้ลูกได้มีหนังสือที่จะเป็น
ประโยชน์...” พระบาทสมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวทรงออกแบบวิธีการเขียน
สารานุกรมให้มีขั้นความรู้ในวิชาการ
เป็น ๓ ชั้น หรือ ๓ ระดับ คือสำหรับ
เด็กเล็ก เด็กที่โตขึ้น และยากขึ้น
ตามลำดับ ขนาดตัวหนังสือก็เริ่ม
ด้วยตัวโต ๆ สำหรับเด็กเล็กมีภาพ
ประกอบสีสวย อ่านง่าย จูงใจให้ใฝ่รู้
กันทั้งพ่อแม่ลูก เป็นการเรียนรู้ที่
สร้างความสัมพันธ์อันอบอุ่นในครอบครัว
พระราชดำรัสตอนหนึ่งอธิบาย
ว่า เนื้อหาในแต่ละเรื่องจัดเป็น ๓ ชั้น
อายุ “...สำหรับตัวโต ๆ นั้น เด็กอายุ
ประมาณ ๑๐ ขวบถึง ๑๑ ขวบ ก็
จะอ่านได้ ซึ่งในขณะนั้นเมื่อ ๑๕ ปีก่อน
ลูกสาวคนเล็กก็อายุขนาด ๑๑ ขวบ
ตัวหนังสือที่เป็นกลาง ๆ หรือตัวเล็ก
กว่าหน่อย วิชามาก ก็สามารถที่จะ
ให้เด็กโตขึ้น อายุ ๑๓ ถึง ๑๔ อ่านได้
ก็คือลูกสาวคนรองขึ้นมา วิชาที่สูง
ขึ้นไปก็สำหรับผู้ที่มีอายุมากขึ้น คือ
อายุ ๑๖-๑๗ ในขณะนั้นลูกทั้ง ๔ คน
มีอายุลดหลั่นกันเป็นลำดับขนาด
นั้น จึงทำให้เกิดความคิดว่าถ้าเรา
ทำสำเร็จโครงการนี้จะเป็นประโยชน์
สำหรับลูก อันนี้เป็นประโยชน์ส่วน
ตัวของโครงการเพราะว่าเริ่มมาเมื่อ
๑๕ ปี ถ้าเสร็จภายใน ๒ ปี ก็จะเป็น
ประโยชน์ เพราะว่าลูกคนโตอ่าน
หนังสือแล้ว ก็จะสอนลูกคนถัดมาได้
ลูกคนถัดมาก็จะสอนลูกขนาดน้อง
ที่เล็ก ๆ ได้...”

ปัจจุบันนี้ทั้งแพทย์ ครู และนัก

จิตวิทยาล้วนเห็นความสำคัญของการเรียนรู้ภายในครอบครัว พ่อแม่ ลูก ปู่ย่าตายาย หากได้มีโอกาสใกล้ชิดกันทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน เช่น รับประทานอาหารร่วมกัน พักผ่อน ดูโทรทัศน์ ออกกำลังกาย อ่านหนังสือด้วยกัน ย่อมเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดี และช่วยให้เด็กมีพัฒนาการดีทั้งด้านสติปัญญาและด้านอารมณ์อย่างมาก

การใช้หนังสือโดยเฉพาะอย่างยิ่งสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนเป็นสื่อ ช่วยให้พ่อแม่สามารถสังเกตความสนใจใคร่รู้ของลูก ได้ฝึกทักษะการอ่าน การฟังคำอธิบายที่พ่อแม่พูดเพิ่มเติม ลูกได้ฝึกการซักถาม ค้นคว้าเชื่อมโยงเรื่องราวต่าง ๆ ที่มีอยู่หลากหลายในสารานุกรม และอาจจูงใจให้ร่วมกันค้นคว้าจากสื่ออื่น ๆ อีกต่อไปด้วย พ่อแม่ลูกที่สนทนาและทำกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันอยู่เสมอสร้างบรรยากาศความอบอุ่น ความรัก ความเข้าใจกันในครอบครัว นับเป็นปัจจัยที่สำคัญมากต่อการพัฒนาการการเรียนรู้ของเด็ก

คุณค่าอย่างหนึ่งของการเรียนรู้จากสารานุกรมคือ นิสัยรักการอ่าน สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนชุดนี้มีภาพที่สวยงาม จูงใจได้ดี ใช้ภาษาไทยที่อ่านง่าย ไพเราะ ตลอดจนสาระที่น่าเสนอแต่ละเรื่องมีความชัดเจนชวนให้ติดตามค้นคว้าต่อไป การอ่านหนังสือที่บ้านมีบรรยากาศ

สบาย ผ่อนคลายและไม่ถูกผูกมัด ด้วยการทดสอบ จึงอาจกล่าวได้ว่า พ่อแม่ที่ฉลาดย่อมให้ลูกได้จับต้อง หนังสือ ส่งเสริมให้ดู อ่าน ซักถาม และกล่าวชมเชย สมอบของลูกจะได้รับการพัฒนาตั้งแต่เล็ก แน่นนอนที่สุด เมื่อเด็กรักการอ่าน เขาย่อมเป็นเด็กฉลาดและพัฒนาการเรียนรู้ได้ดี

การเรียนรู้ของเด็กมิได้จำกัดอยู่ภายในครอบครัวเท่านั้น เมื่อเด็กไปโรงเรียน ครูย่อมมีหน้าที่จัดสื่อและสิ่งแวดล้อม เพื่อส่งเสริมนิสัยการอ่านและการใฝ่รู้ของเด็กด้วย จากเหตุผลนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงได้พระราชทานสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนให้แก่โรงเรียนและห้องสมุดของสถานศึกษาต่าง ๆ เพื่อเพิ่มพูนแหล่งความรู้ที่นักเรียนจะได้ศึกษาค้นคว้าสรรพวิทยาการตามความสนใจและตามความสามารถทางการอ่านของตน นอกจากนี้ ครูยังได้มีโอกาสศึกษาเนื้อหาสาระด้านต่าง ๆ จากสารานุกรมชุดนี้ เพื่อนำไปใช้เตรียมการสอนและจัดกิจกรรมการเรียนรู้อย่างมีชีวิตชีวา สมดังที่พระองค์กำหนดสัมฤทธิ์ผลของโครงการสารานุกรมฯ ว่า “...เป็นการที่จะทำให้อนุชนรุ่นน้องได้มีโอกาส มีหนังสือที่จะขัดเกลาจิตใจเขา เสริมสร้างวิชาการของเขาให้เป็นคนที่มีความสามารถ มีความดี สามารถที่จะก่อตั้งหรือรักษาสังคม รักษาความเป็นไทยของเราได้ตลอดไป...”

๓. สาระที่แท้ของการเรียนรู้ คือ การรู้จักตนเอง รู้รากฐานปัญญาไทย รู้ก้าวไกลสู่สังคมโลกและเทคโนโลยีสากล

หากพิจารณาถึงเนื้อหาสาระในเรื่องต่าง ๆ ของสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนทั้ง ๓๐ เล่ม จะเห็นได้ว่าคณะผู้เขียนและผู้จัดทำได้ดำเนินงานสนองพระราชประสงค์ที่จะให้สารานุกรมไทยชุดนี้บรรลุสรรพวิชาการอันเป็นสาระไว้ครบทุกแขนง “...ให้ผู้ที่ใช้สารานุกรมนี้เกิดความรู้สึกว่าโลกนี้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน...”

ในด้านการรู้จักตนนั้น ผู้อ่านสารานุกรมสามารถนำความรู้เรื่องต่าง ๆ มาเป็นหลักวิเคราะห์ตนเองได้ทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ และปัญญา ดังจะหยิบยกชื่อเรื่องที่นำเสนอในเล่มต่าง ๆ มาเป็นตัวอย่าง เช่น เรื่องกายวิภาคศาสตร์และสรีรวิทยา การหายใจ ความสมดุลของของเหลวในร่างกาย โรคทางอายุรศาสตร์ จิตเวชศาสตร์และสุขภาพ การศาสนา การศึกษา ภูมิปัญญาชาวบ้าน ศาสนา และระบบความเชื่อในประเทศไทย

ด้านความรู้เรื่องไทย วัฒนธรรมไทย ปัญญาไทย กล่าวได้ว่ามีอยู่ในสารานุกรมทุกเล่ม ตัวอย่างเช่น มหาราชในประวัติศาสตร์ไทย ประวัติการแพทย์และเภสัชกรรมไทย การเกษตรที่สูงในประเทศไทย เรือนไทย ชีวิตในชนบทไทย หัตถกรรมพื้นบ้าน

จิตรกรรมไทย นาฏศิลป์ไทย การละเล่นของไทย อาหารไทย ประติมากรรมไทย ชุมชนโบราณในเมืองไทย สังคมและวัฒนธรรมไทย ภาษาและอักษรไทย ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย ไม้ในวรรณคดีไทย

สาระความรู้เรื่องไทยได้เชื่อมโยงสู่สังคมโลกเรื่องต่าง ๆ ในสารานุกรมมีเนื้อหาอธิบายไว้หลายเรื่อง เช่น เรื่องการต่างประเทศสมัยรัตนโกสินทร์ ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมกับต่างประเทศ การตลาดและการส่งออกศิลปหัตถกรรม องค์การสหประชาชาติและองค์การในเครือ

ทางด้านเทคโนโลยีนั้น จัดได้ว่าสารานุกรมชุดนี้มีเนื้อหาครอบคลุมเกือบทุกสาขาทั้งทางด้านการแพทย์ การเกษตร อุตสาหกรรม การคมนาคม รวมถึงระบบสารสนเทศในที่นี้ขอยกตัวอย่างบางเรื่อง เช่น โทรคมนาคม คอมพิวเตอร์ เทคโนโลยีชีวภาพ เวชศาสตร์การบิน เครื่องมือหุ่นยนต์และเครื่องจักรกลการเกษตร การผลิตรถยนต์ ปีโตรเลียมและการผลิต อินเทอร์เน็ต

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสนพระราชหฤทัยเรื่องการฝึกฝนอบรมและการเรียนรู้ พระราชดำริเมื่อ ๓๒ ปีที่แล้วเกี่ยวกับการค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเอง การเชื่อมโยงชีวิตกับความรู้และนำประสบการณ์การเรียนรู้ไปพัฒนาตนเองและสังคมกำลังเป็นประเด็นที่หยิบยกมาส่งเสริมกันอย่างกว้างขวางในปัจจุบันยิ่งในช่วงการปฏิรูปการศึกษาตาม

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติที่ประกาศใช้ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๒ มุ่งเน้นกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียนเป็นคนเก่ง คนดี มีความสุขก็ยิ่งทำให้นักการศึกษาทั้งหลายได้ตระหนักถึงพระปรีชาญาณและพระวิสัยทัศน์ที่เห็นได้ชัดจากพระราชกรณียกิจของพระองค์

ความร่วมมือร่วมใจกันของนักวิชาการทั่วประเทศในการเขียนเนื้อหาสาระทุกสาขาวิชา ทั้งในส่วนตัวเด็ก เล็ก เด็กกลางและผู้ใหญ่ เหมาะสมกับวัยของผู้อ่านสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน มีผู้ร่วมกันทำงานนี้ไม่ต่ำกว่า ๓๐๐ คน ตลอดระยะเวลา นานกว่า ๓๐ ปี ทุกคนมีความปีติยินดีที่ได้มีโอกาสทำงานสนองพระมหากรุณาธิคุณ เป็นการรวมพลังครั้งใหญ่ของผู้รู้ทั้งแผ่นดิน และงานสารานุกรมฯ นี้ยังได้รับการสนับสนุนจากองค์กรต่าง ๆ เช่น สโมสรรโลออนไลน์ โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เริ่มต้นเล่มแรกเรื่องแรกคือเรื่องดวงอาทิตย์ นับเป็นนิมิตหมายที่แสดงว่า พระบารมีและพระปรีชาญาณด้านกระบวนการเรียนรู้ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นประจักษ์ดวงสุริยะแห่งปัญญาซึ่งฉายแสงสว่างสู่พสกนิกรไทยไปตราบนานเท่านาน

พระราชนิพนธ์ พระมหาดชก

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง “พระมหาดชก” เสร็จสมบูรณ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๑

และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดพิมพ์ครั้งแรกเมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๕๓๙

พระราชนิพนธ์เรื่องนี้มีความสมบูรณ์ทั้งถ้อยคำวรรคต และรูปภาพอันวิจิตร พระองค์ทรงแปลเรื่องพระมหาดชกจากพระสูตรต้นฉบับภาษาขุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ ๔ ภาคที่ ๒ เป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษ และบางตอนได้คงคาภาษาบาลีไว้ บางตอนก็ทรงใช้อักษรเทวนาครี อีกด้วย พระราชนิพนธ์ภาคภาษาไทยนั้น มี ๓๗ ตอน มีทั้งส่วนที่แปลโดยตรง บางส่วนดัดแปลงบางคำที่ไม่ตรงกับความคิดสมัยนี้ ทรงแต่งส่วนใหม่ที่ไม่ได้เรียนในโรงเรียน และบางส่วนยังคงทรงใช้ภาษาโบราณให้เป็นปริศนาธรรม

นอกจากเนื้อเรื่องอันทรงคุณค่าแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังได้ทรงใช้คอมพิวเตอร์สร้างแผนที่แสดงที่ตั้งเมืองต่าง ๆ แสดงข้อมูลทางอุตุนิยมวิทยาและการเดินเรือในมหาสมุทร ส่วนภาพประกอบอันงดงามนั้นพระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จิตรกรฝีมือเยี่ยมจำนวน ๑๐ คน วาดถวาย โดยที่พระองค์ได้พระราชทานพระราชวินิจฉัยทุกขั้นตอน พระราชนิพนธ์เรื่องพระมหาดชกจึงได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย เพราะเพียบพร้อมด้วยสารธรรม ปรัชญาชีวิต เป็นสื่อการเรียนรู้ที่ดี ผู้อ่านพระราชนิพนธ์เรื่องนี้จะได้รับความรู้แนวความคิดและคุณธรรมนำไปประโยชน์แก่

ตนเอง

บทความนี้มุ่งนำเสนอพระปรัชญาญาณในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวด้านการเรียนรู้ใน ๔ ประเด็นคือ

๑. พระองค์พระราชทานแนวคิดทางการศึกษาโดยใช้วิถีชีวิตของคนและสังคมเป็นแกนกลางของการเรียนรู้

๒. ประโยชน์ที่แท้ของการเรียนรู้คือการพัฒนาตนเอง และพัฒนาสังคม

๓. เมื่อชีวิตและสังคมเผชิญปัญหา การฝึกฝนตนเองโดยใช้สติและปัญญาจะช่วยแก้ปัญหาได้

๔. บทบาทของสถานศึกษาและจุดหมายของการเรียนรู้

ชีวิต คน สังคม เป็นแกนกลางของการเรียนรู้

สถานศึกษาทุกระดับสามารถนำพระราชนิพนธ์ “พระมหาชนก” ไปจัดกิจกรรมการเรียนรู้ได้เกือบทุกสาขาวิชา ทั้งนี้เพราะพระราชนิพนธ์เรื่องนี้มิได้จำกัดว่าใช้สอนภาษาไทย สังคมศึกษา หรือวิชาใดวิชาหนึ่ง แต่เป็นพระชนมชีพของพระมหาชนกที่ใช้เป็นแกนกลางตลอดเรื่อง นับตั้งแต่พระมารดาทรงครรภ์ ต้องเสด็จหลบหนีราชภัย พระกุมารทรงวางแผนกอบกู้ราชสมบัติ การเดินเรือไปค้าขายยังแคว้นสุวรรณภูมิ เรือถูกพายุพัดล่ม พระมหาชนกทรงอดทนพากเพียรว่ายน้ำกลางมหาสมุทร การสนทนาธรรมกับนางมณีเมขลา

ปริศนาขุมทรัพย์ ๑๖ แห่ง เหตุการณ์ต้นมะม่วง ๒ ต้น สังคมมิถิลา สังคมอริชชา และการตั้งสถาบันการศึกษาโพธิยาลัยมหาวิทยาลัย

สาระการเรียนรู้จากพระราชนิพนธ์เรื่องนี้ ครอบคลุมเกือบทุกวิชา ในหลักสูตร เช่น ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ ศิลปะ การคำนวณ ภูมิศาสตร์ การเกษตร อุดมศึกษา แผนกที่ ศาสนา วัฒนธรรม คุณธรรม ครูอาจารย์ที่สอนพระราชนิพนธ์เรื่องนี้ สามารถจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลายให้เหมาะสมกับวัยและความสามารถของผู้เรียน

ผู้ที่อ่านพระราชนิพนธ์ “พระมหาชนก” นอกจากจะได้อ่านเรื่องราวการบำเพ็ญบารมีของพระมหาชนกในพระชาติที่ ๒ ของทศชาติ ก่อนจะได้บรรลุพระโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว พระราชนิพนธ์เรื่องนี้ยังได้แสดงถึงความสำคัญของความรู้ ความคิด ความสามารถ และความดี ปรากฏเด่นชัดตลอดเรื่อง

พฤติกรรมของคนทุกระดับที่ยังหลงอยู่ใน “โมหภูมิ” ทำให้เกิดการแก่งแย่งชิงชิง สังคมอริชชาที่วุ่นวายด้วยความโลภ โกรธ หลง เป็นต้นเหตุของความวิบัติ ข้อความและภาพในพระราชนิพนธ์จึงเป็นเสมือนฉากชีวิตแต่ละฉาก ฉายสะท้อนภาพของสังคมปัจจุบันให้ผู้อ่านได้ฉุกคิด และเรียนรู้ที่จะปรับปรุงแก้ไข

ประโยชน์ที่แท้คือการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาตนเองและพัฒนาสังคม

จากเนื้อเรื่องในพระราชนิพนธ์ “พระมหาชนก” วิเคราะห์ได้ว่าประโยชน์ที่แท้ของการจัดการศึกษา คือ การพัฒนาคนให้พ้นจากวงวนของโมหภูมิ (ignorance) ซึ่งเป็นลักษณะที่ไม่พึงประสงค์ เพราะบุคคลที่หลงอยู่ในห้วงกิเลสเช่นนี้ขาดทั้งความรู้วิชาการ (technical knowledge) ขาดทั้งความรู้ทั่วไป (common knowledge) ไม่มีแม้แต่สามัญธรรมดา (commonsense) เขาไม่รู้ว่าอะไรคือประโยชน์ส่วนตนและการยังประโยชน์แก่ผู้อื่น ดังนั้นการศึกษา (ในพระราชนิพนธ์ภาคภาษาอังกฤษทรงใช้คำว่า learning) จึงต้องพัฒนาคนและสังคมโดยรวมใน ๓ ด้านคือ (๑) การพัฒนาจิต คือมีสมาธิมุ่งมั่นปฏิบัติความเพียรที่บริสุทธิ์ (๒) การพัฒนาปัญญาคือฝึกฝนตนเองให้เกิดปัญญาที่เฉียบแหลม และ (๓) การพัฒนากายโดยฝึกฝนตนเองด้วยศีล เพื่อมีกำลังกายที่สมบูรณ์

เมื่อชีวิตและสังคมมีปัญหา การฝึกฝนตนเองโดยใช้สติและปัญญาจะช่วยแก้ไขปัญหาคือ

เหตุการณ์และปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน เป็นเรื่องที่ต้องเผชิญโดยใช้สติ อดทน และพากเพียรใช้ปัญญาเพื่อแก้ปัญหา เหตุการณ์หลายตอนในพระราชนิพนธ์ได้แสดงตัวอย่างให้ผู้อ่านได้เรียนรู้ เช่น ตอนที่พระอัศวมเหสีของพระราชอาริฏฐชนก ต้องหลบหนีออกจากกรุงมิถิลา

ทั้ง ๆ ที่ทรงครรภ์พระนางตั้งสติเก็บทรัพย์สิน ปลอมพระองค์และตั้งจุดหมายในการเดินทางไปในนครกาล-จัมปาปะ อีกเหตุการณ์หนึ่งได้แก่ตอนที่เรือสินค้าของพระมหากษัตริย์ที่มุ่งสู่สุวรรณภูมิได้ถูกพายุพัดล่มลงกลางมหาสมุทร บรรดาพ่อค้าทั้ง ๗๐๐ คน กลัวมรณภัยต่างร้องให้คร่ำครวญ อ้อนวอนให้เทวดาช่วย “...แต่พระมหาสัตว์ไม่ทรงกันแสง ไม่ทรงคร่ำครวญ ไม่ไหวเทวดาทั้งหลาย พระองค์ทรงทราบว่าจะจมจึงคลุกน้ำตาลกรวดกับเนย เสาวยจนเต็มท้อง แล้วชุบน้ำเนื้อเกลี้ยงสองฝืนด้วยน้ำมันจนชุ่ม ทรงนุ่งให้มันทรงยืนเกาะเสากระโดง ขึ้นยอดเสากระโดง เวลาเรือจม มหาชนเป็นภิกษาแห่งปลาและเต่า น้ำโดยรอบมีสีเหมือนโลหิต พระมหาสัตว์เสด็จไปทรงยืนที่ยอดเสากระโดง ทรงกำหนดทิศว่า เมื่อมีถิลาอยู่ที่ศนี้ ก็กระโดดจากยอดเสากระโดงล่องพ้นจากฝูงปลาและเต่าไปตกในที่สุด อุสกะหนึ่ง (๗๐ เมตร) เพราะพระองค์มีพระกำลังมาก...” (พระราชนิพนธ์พระมหากษัตริย์ ตอนที่ ๑๘ หน้า ๕๘)

ยังมีเหตุการณ์ในสังกมมิลลียาคะที่ เป็นสังกมมิลลียาคะ ผู้คนแก่งแย่งช่วงชิงผลประโยชน์จนต้นมะม่วงที่มีผลถูกทิ้งถอนโคนล้มลง ส่วนต้นที่ไม่มีผลยังคงยืนต้นอยู่ได้เป็นปกติปริศนาต้นมะม่วง ๒ ต้น เป็นสัญลักษณ์แทนแหล่งอำนาจและผลประโยชน์ พระราชนิพนธ์เรื่องนี้ได้เตือนสติผู้อ่านว่า “สิ่งใดดีมีคุณภาพ

จะเป็นเป้าหมายของการยึดแย่ง และจะเป็นอันตรายในท่ามกลางผู้ที่ขาดปัญญา” อย่างไรก็ตาม พระมหากษัตริย์ได้แสวงหาวิธีการฟื้นฟูต้นมะม่วงที่ถูกโค่นล้มลง โดยถือว่าเป็นหน้าที่ที่ต้องแก้ไขปัญหานี้ โดยทางตรงที่เป็นรูปธรรม ทรงแนะนำวิธีฟื้นฟูต้นมะม่วง ๙ วิธี ส่วนอีกทางหนึ่งซึ่งจะเกิดผลระยะยาวและเกิดผลทางคุณค่าเป็นนามธรรมคือ การก่อตั้งสถานศึกษาโพธิยาลัยมหาวิทยาลัย

แนวคิดดังกล่าวได้แสดงถึงพระวิสัยทัศน์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า การศึกษาจะสามารถแก้ไขปัญหานี้ของสังคมอวิชชาให้เปลี่ยนแปลงเป็นสังคมคุณธรรมประกอบด้วยคนที่มีวิริยะคือความเพียร รู้จักการอนุรักษ์และพัฒนาแนวคิดนี้อธิบายได้ว่า การศึกษาชีวิตและสังคม ต้องเชื่อมโยงกัน โดยมีศีลธรรมเป็นแก่นสาร

บทบาทของสถานศึกษาและจุดหมายการเรียนรู้

เมื่อนางมณีเมขลาได้ช่วยเหลือพระมหากษัตริย์ที่ว่ายน้ำอยู่ในมหาสมุทรโดยประคองพาเหาะไปยังมิลลียาคะ ขณะนั้นเทพธิดามณีเมขลาได้กล่าวอติเรกคาถาว่า “ข้าแต่บัณฑิตวาจาอันมีปาฏิหาริย์มีบังควรหายไป ในอากาศ ท่านต้องให้สาธุชนได้รับพรแห่งโพธิญาณจากโอษฐ์ของท่าน ถึงกาลอันควร ท่านจงตั้งสถาบันการศึกษาให้ชื่อว่าโพธิยาลัยมหาวิทยาลัยในกาลนั้น ท่านจึงจะสำเร็จกิจที่

แท้” (พระราชนิพนธ์พระมหากษัตริย์ หน้า ๘๖)

ข้อความในพระราชนิพนธ์ที่อัญเชิญมาข้างต้น มีข้อความที่น่าวิเคราะห์คือ “ให้สาธุชนได้รับพรแห่งโพธิญาณจากโอษฐ์ของท่าน” “สถาบันการศึกษา” และ “สำเร็จกิจที่แท้” นัยข้อความทั้ง ๓ นี้ ได้แสดงถึงภารกิจว่าต้องพัฒนาคนและสร้างจิตสำนึกของคนให้ใฝ่ดี

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพรเพื่อประโยชน์ในการดำเนินชีวิตของสาธุชนทั้งหลายไว้ในพระราชปรารภ เมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๓๙ ว่า “ขอจงมีความเพียรที่บริสุทธิ์ ปัญญาที่เฉียบแหลม กำลังกายที่สมบูรณ์” นี้จัดได้ว่าเป็นพรแห่งพระโพธิญาณที่พระองค์ได้พระราชทานไว้ พรที่เป็นองค์รวมของศีล สมาธิ ปัญญา ดังที่ได้อธิบายไว้ในตอนที่ว่า ด้วยประโยชน์ที่แท้ของการศึกษา

ด้านจุดหมายของสถาบันการศึกษานั้น สรุปลงจากพระราชนิพนธ์ได้ว่า โพธิยาลัยมหาวิทยาลัย มีวัตถุประสงค์ ๔ ประการ คือ

๑. ช่วยคนให้พ้นจากความเขลาและความหลงผิด
๒. อบรมสั่งสอนความรู้ที่เป็นวิทยาการ
๓. สร้างสรรค์ความรู้ที่เป็นบ่อเกิดแห่งปัญญา
๔. แนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์แท้และฝึกฝนพากเพียรปฏิบัติให้เกิดประโยชน์

ผู้เขียนเข้าใจว่าความหมายของคำว่า โพรทิยาลัยมหาวิทยาลัยในพระราชนิพนธ์ “พระมหาชนก” คงมิได้จำกัดอยู่แต่เฉพาะสถานศึกษาระดับอุดมศึกษา แต่หมายถึงแหล่งเรียนรู้ ทั้งที่จัดอย่างเป็นระบบและนอกระบบ พระองค์ทรงใช้คำภาษาอังกฤษว่า Institute of Universal Learning, Institute of High Learning และอีกคำหนึ่งใช้ว่า The Great Wisdom Centre เป็นที่น่าสังเกตว่าพระองค์ใช้คำ Learning มิได้ใช้คำ Education

สถานศึกษาทุกระดับจึงควรประเมินคุณภาพของตนเองตามความหมายของโพรทิยาลัยมหาวิทยาลัยว่าได้ดำเนินการกิจดังต่อ

ไปนี้หรือไม่ คือ (๑) โพรทิยาลัย เป็นที่อาศัยของแสงสว่าง ผู้เรียนมาเรียนรู้เพื่อพ้นจากความมืดบอดในห้วงแห่งความเขลาและความหลงผิด (๒) มหาวิทยาลัย เป็นที่อาศัยของความรู้ ทั้งความรู้ที่เป็นวิทยาการและความรู้รอบ ซึ่งเกิดประโยชน์ที่แท้แก่ผู้เรียน และสังคม

พระราชนิพนธ์ “พระมหาชนก” ได้ให้ทิศทางการพัฒนาการเรียนรู้ที่เน้นการฝึกหัดขัดเกลาลักษณะนิสัย เน้นการบำเพ็ญเพียรทั้งกายและใจโดยไม่หวังผลตอบแทน สั่งสอนให้ทุกคนทำหน้าที่ของตนโดยไม่ประมาท ใช้สติและปัญญาแก้ไขปัญหาวิกฤตไม่หลงอำนาจและไม่เป็นทาสของผลประโยชน์ทางโภคทรัพย์

นับเป็นบุญของประชาชนชาวไทย ที่ได้รับพระมหากรุณาธิคุณทรงชี้แนะแนวทางสู่การเรียนรู้ที่เกิดประโยชน์จริงแท้ พระราชประสงค์ในการทำโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน และพระราชนิพนธ์ “พระมหาชนก” ได้เกิดผลเป็นประทีปส่องทางการจัดการศึกษาสมควรที่นักวิชาการทั้งมวลจะได้สนองพระราชประสงค์ พัฒนากระบวนการเรียนรู้ให้เยาวชนเจริญพร้อมด้วยความเพียร ใฝ่รู้ใฝ่เรียน ฝึกหัดขัดเกลาตนเองให้สมบูรณ์ทั้งกาย จิต และปัญญา เป็นอนาคตที่แกร่งกล้าของชาติสืบไป